

IMPACTUL GLOBALIZĂRII ASUPRA SISTEMULUI INTERNAȚIONAL DE SECURITATE

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM

Subcomisar de poliție Adrian CASIAN*

Avându-și originea în formele de cooperare economice și financiare, globalizarea s-a extins rapid cuprinzând realitățile politice, sociale și culturale ale lumii. Scăpată de barierele bipolarității în interiorul cărora deciziile referitoare la pace și stabilitate erau adoptate în funcție de interesele celor doi actori majori ai săi (SUA și URSS), globalizarea a creat un mediu de securitate total deosebit de cel anterior. Se poate discuta despre percepția unei stări de haos la nivel global, cu evoluții neliniare în cele mai neașteptate locuri, mai profunde, pe care lumea nu le-a mai perceput la această scară.

Having the origin in the forms of economic and financial cooperation, globalization has rapidly expanded, comprising political, social, and cultural world. Avoiding the barriers of the bipolarity within which decisions on peace and stability were adopted based on the interests of its two major actors (USA and RUSSIA), globalization has created a security environment which is quite different from the previous one. One can discuss the perception of chaos globally, with non-linear developments in the most unexpected places, deeper than the world has ever seen.

Cuvinte-cheie: globalizare; mediu de securitate; putere economică; evoluții neliniare.

Keywords: globalization; security environment; economic power; non-linear developments.

Aspecte privind impactul globalizării asupra mediului de securitate

Lumea oferă o imagine contradictorie, în permanentă schimbare. Alături de zone puternic dezvoltate și prospere din punct de vedere economic, caracterizate prin stabilitate, democrație, respect față de valorile umane și tendințe de integrare, sunt vizibile vaste regiuni sărace, instabile și nesigure, aflate în pragul dezintegrării, locul predilect pentru apariția și afirmarea dictaturilor, formarea și pregătirea grupărilor și a structurilor teroriste și criminale ce iradiază stări de destabilizare, nesiguranță și incertitudine.

Globalizarea favorizează atât competiția acerbă pentru putere, lupta pentru resurse, căi de comunicații și piețe de desfacere, presiunea politică, violența, criminalitatea, cât și progresele remarcabile în domeniul economic, cultural și social, accesul neîngrădit la informații, evoluția sistemelor

de arme și proliferarea fără egal a amenințărilor și provocărilor tot mai greu de prevăzut și controlat. „Alături de entitățile statale tradiționale, au apărut structuri nonstatale, cu dimensionare multinațională și transnațională, paralele, care nu se încadrează în normele și principiile de organizare și funcționare statuate de-a lungul istoriei”¹. În același timp au proliferat organizații subterane de tipul mafilor, asociații ale crimei organizate, carteluri ale drogurilor, traficului cu persoane, substanțe periculoase și materiale radioactive.

Globalizarea produce efecte de natură economică, politică, socială (demografică, religioasă, culturală), militară și ecologică. Acestea induc riscuri și beneficii pentru mediul de securitate. Cel mai mare impact asupra mediului de securitate se pare că îl au dimensiunea economică și cea culturală, întrucât potrivit ONU, dezvoltarea economică și socială, precum și respectarea drepturilor omului constituie elementele esențiale.

Se pot lua în calcul *trei elemente esențiale care definesc foarte bine raportul dintre globalizare*

*Inspectoratul General al Poliției de Frontieră
e-mail: casian.adrian@yahoo.com

și mediul de securitate sau mai concret spus definesc impactul globalizării asupra mediului de securitate: concentrarea extremă a progresului tehnic și tehnologic în țările dezvoltate, ca sursă principală a creșterii lor economice; vulnerabilitatea macroeconomică ridicată a țărilor în curs de dezvoltare la șocurile externe; contrastul dintre gradul înalt de mobilitate a capitalului și mobilitatea internațională a muncii, în special forța de muncă necalificată. Pe de altă parte, asistăm, însă, la globalizarea vulnerabilităților, riscurilor, amenințărilor, pericolelor și agresiunilor ai căror vectori purtători nu mai sunt doar actorii statali, ci și grupuri sau chiar indivizi organizați în rețele internaționale extrem de dificil de controlat, care pot fi prezenți și pot lovi oriunde pe mapamond. Comunitatea internațională nu mai este, astfel, confruntată cu crize având un grad ridicat de predictibilitate și, prin urmare, gestionabile, cu necesitatea de a identifica noi soluții de abordare eficiente a noilor provocări.

Percepția diferită a amenințărilor și a riscurilor asupra securității a generat aprinse polemici privind principiile și modul de acțiune pentru asigurarea securității, cu referire specială la rolul ONU, principiile intervenției umanitare și cel al loviturii preventive, gradul de folosire a forței, legitimitatea și moralitatea intervențiilor. Pentru prima dată, după multe secole, rolul statului ca actor al mediului internațional este concurat în modelarea securității globale.

Dezetatizarea economiei și finanțelor ca oportunitate pentru revigorarea post-Război Rece a globalizării și ca soluție pentru multe probleme ale lumii s-a extrapolat rapid către domeniul social și politic. Astfel, că *dinamismul interdependențelor globale, care constituie în esență fundamentul securității*, a început să fie tot mai evident marcat de actori nonstatali aflați în competiție cu statul: alianțele și organizațiile internaționale care, cu cât devin mai largi, cu atât mai vizibil sunt ostatece ale diversității intereselor membrilor lor (NATO și UE nu fac excepție), societatea civilă în diversele ei forme de organizare și organizațiile teroriste (inclusiv Al-Qaeda), care și-au depășit cadrul sponsorizărilor inițiale ce puteau fi identificate².

Toate organizațiile internaționale, globale, continentale și regionale, fără excepție, sunt constituite și funcționează pentru a apăra statul. Carta ONU, de exemplu, garantează preeminența

rolului statului în relațiile internaționale. Tratatul de la Washington își asumă responsabilitatea apărării statului – membru al NATO – împotriva unor atacuri armate din partea altor state. Dar ONU nu a putut salva statul URSS de la dispariție, nici NATO nu are instrumente pentru gestionarea proceselor ce se petrec în statele membre.

Nicio instituție statală ori multistatală de astăzi nu este pregătită și structurată pentru a fi eficientă în gestionarea unor fenomene atât de actuale precum: progresiva ciocnire între valorile civilizaționale; diferențele mari la nivel global în calitatea vieții; insuficiența resurselor vitale precum cele energetice, iar la un orizont nu prea îndepărtat, apa și alimentele, gravele probleme de mediu, accentuarea migrației etc. Toate acestea generează riscuri noi, complexe și multidimensionale, pentru a căror gestionare statele, chiar și cele mai puternice, sunt depășite, iar organizațiile internaționale nu dispun de mecanisme eficiente. De aceea, mediul de securitate este dependent mai mult decât oricând de ineficiența acelor acțiuni și măsuri inițiate de stat și organizații internaționale, mai curând pentru a reda măreția de altădată a statului în competiția sa cu actorii nonstatali a căror influență politică este în creștere, decât să se constituie în soluții. Acest lucru se observă cel mai bine în relațiile de putere la nivel global sau chiar a puterii în general, ca realitate politică continuă a lumii, ca șansă a unui actor politic de a-și impune voința sa altui actor politic.

Nu putem să nu observăm că în regiunile sărace cu demografie ridicată și cu degradarea rapidă a mediului, globalizarea produce și efecte negative, în sensul că exacerbează sărăcia în regiunile respective. De asemenea, tensiunile sociale ce amenință stabilitatea politică și socială a comunității au rădăcini tot în globalizare. Pot apărea conflicte alimentate de traficul global de armament. Au apărut companii militare și armate mercenare care își oferă serviciile unor guverne și corporații, care pun în pericol securitatea umană.

Globalizarea este cea care reduce capacitatea statelor de a menține monopolul asupra informației și folosirii forței, accentuează permeabilitatea granițelor și permite actorilor nonstatali să acumuleze necontrolat capital. Timp de secole puterea s-a identificat cu forța, iar demonstrația supremă a puterii a constituit-o războiul, ori folosirea violenței armate. Este testul pe care l-au

susținut marile puteri ale lumii întotdeauna pentru a-și atinge rapid obiective și a se afirma. La acest test se recurge și astăzi, se va ajunge și mâine. Dar globalizarea reamintește că spectrul puterii este mult mai larg, iar la forța covârșitoare se răspunde cu asimetrii care o pun în situații delicate. Acest fapt este demonstrat de evoluția bugetelor militare.

Dinamismul fără precedent, creat de globalizare pentru circulația valorilor și informațiilor creează vulnerabilități mijloacelor forței de exercitare a puterii. Unei opinii publice globalizante nu îi poate scăpa folosirea disproporționată a violenței armate ceea ce-i provoacă reacții violente. De asemenea, disproporțiile generează asimetriile, care sunt inepuizabile. Forța rămâne importantă în gestionarea mediului de securitate, dar se folosește în continuarea tradiției războaielor interstatale ale secolului al XX-lea și de aceea lasă loc multor interpretări. Tensiunile sociale ce amenință stabilitatea politică și coeziunea comunității sunt strâns legate de alte forme de insecuritate ce își au rădăcinile în globalizare. Globalizarea conferă noi caracteristici conflictului. Ceea ce alimentează aceste conflicte este traficul global de armament, implicând noi actori politici din diverse părți ale lumii.

Însuși fenomenul globalizării este o cauză a creșterii criminalității transnaționale și a terorismului, deoarece sporește inegalitățile economice, ceea ce determină predispoziția actorilor statali sau nonstatali de a participa în astfel de forme de acțiune criminală. De asemenea, globalizarea a contribuit la intensificarea acestor activități antisociale atât prin accelerarea fluxurilor de oameni, bunuri și informații, cât și prin conferirea unei dimensiuni internaționale corupției.

Cât privește dimensiunea militară a globalizării se poate aprecia că numărul de conflicte intra și interstatale a scăzut, dar conflictele zonale generate preponderent de natură etnico-religioasă vor rămâne caracteristice începutului de secol XXI. Nu este mai puțin adevărat că globalizarea duce la creșterea ritmului în care se desfășoară integrarea dar creează condiții favorabile pentru accentuarea tendințelor de dezintegrare sau fragmentare. Peste tot unde s-a recurs la mijloacele de forță în ultima perioadă (Cecenia, Iugoslavia, Irak și Afganistan), mediul de securitate nu s-a stabilizat pe termen lung, reconfirmând caracterul nelinear al războiului, chiar dacă scopurile imediate ale acțiunilor au fost atinse.

Cea mai clară demonstrație a eficienței componentelor nonviolente la concurență cu cele de forță asupra mediului de securitate o oferă China în contextual globalizării de astăzi. Această țară are o politică pragmatică, lipsită de autocenzura care să-i afecteze interesele ajungând să se impună pe continentul african. Economia chineză se situează în primele trei din lume ceea ce-i permite să fie unul dintre marii investitori din SUA. Este al doilea consumator de petrol al lumii ceea ce o determină să manifeste un dinamism unic în identificarea surselor peste tot în lume și să tempereze inițiativele care i-ar afecta accesul la petrol. Este deținătoarea celei mai mari rezerve bancare în dolari, peste 1.500 de miliarde, ceea ce o face imună la solicitările internaționale de a flexibiliza cursul yuanului și îi oferă greutate în modelarea viitorului dolarului. Este percepută ca o viitoare superputere, concurentă în toate planurile cu toate celelalte mari puteri, fără a-și fi folosit în ultimele decenii puterea militară uriașă și tot mai modernă în vreo confruntare majoră.

Nu trebuie să ne facem iluzii asupra instrumentelor folosite pentru realizarea eficienței în relațiile de putere. Istoria demonstrează că obiective radicale, stabilizatoare, s-au obținut prin mijloace de forță. Dar tot istoria demonstrează că reacțiile s-au produs folosind aceleași instrumente și de aceea mediul de securitate a fost în permanență agitat, haotic.

Cât privește dimensiunea culturală a globalizării se poate constata că în ultimul timp cultura populară a facilitat învățarea limbii engleze, asigurându-se astfel accesul la fluxul global de idei. Nu se poate face abstracție de faptul că în cazul culturilor tradiționale există pericolul extincției, deși cele care au capacitatea de a împrumuta și a adapta influențele străine se comportă mult mai bine în fața derulării acestui proces.

Globalizarea determină creșterea criminalității transnaționale și a terorismului, având în vedere sporirea inegalităților economice. De asemenea, globalizarea duce la intensificarea activităților antisociale generate de creșterea fluxurilor de oameni, bunuri și informații, precum și a corupției.

Globalizarea prezintă trei caracteristici esențiale care influențează domeniul securității, astfel: contracția spațiului; contracția timpului și dispariția granițelor. Datorită acestor caracteristici

ale globalizării, oamenii de pretutindeni pot interrelaționa între ei, având acces la oportunități, dar fiind expuși în același timp la riscuri, pericole și amenințări. Faptul că nu există un control bine definit asupra derulării proceselor globalizării generează elemente de insecuritate la nivelul lumii interconectate. Aceasta ne determină să afirmăm că globalizarea pe lângă efectele benefice pe care le produce, constituie și o sursă de amplificare a insecurității.

Cei mai mulți analiști sunt de părere că globalizarea constituie cea mai importantă și puternică forță pentru crearea unei noi matrice a securității internaționale. Sunt analiști care, din cauza creșterii interdependențelor, asociază globalizarea cu creșterea insecurității.

Mediul european de securitate și globalizarea

Mediul european de securitate și globalizarea reprezintă procese complexe, cu implicații deosebite asupra modului de organizare și conducere la nivel continental și al fiecărui stat în parte. Extinderea NATO și lărgirea UE au influențat în sens pozitiv și în mod semnificativ stabilitatea și securitatea europeană. Mediul european de securitate este dominat de fenomenul integrării statelor continentului în UE, care nu înseamnă numai un număr de state membre, dar și un anume grad de eterogenitate. Europa este un continent al diversității și al multilateralității culturale. *Puterea și farmecul* UE s-au bazat, însă, tocmai pe capacitatea ei extraordinară de a crea unitate din diversitate.

La nivel global, mediul de securitate prezintă, în ansamblu, o serie de trăsături, astfel:

- disoluția bipolarității și intrarea într-o nouă perioadă, în care doar SUA dovedesc că au capacități și posibilități reale de implicare eficientă în gestionarea problemelor majore ale omenirii, fiind considerate ca singura superputere politică, economică, financiară și militară credibilă și viabilă;
- apariția unor centre de putere, prin afirmarea tot mai evidentă a UE ca factor de stabilitate și progres, dezvoltarea economică și militară fără precedent a Chinei, precum și ofensiva diplomatică a Rusiei, care arată că viitorul sistem de

securitate internațională va fi realizat pe o structură multipolară;

- apariția și manifestarea pe scena internațională a unor noi actori internaționali nonstatali, care vor tinde să controleze și să gestioneze tehnologiile de ultimă oră, domeniile economice performante, finanțele mondiale, precum și resursele energetice;
- afirmarea unor noi tendințe în dezvoltarea și funcționarea instituțiilor și a organizațiilor politice, economice și de securitate internaționale, care vizează dezvoltarea unor noi concepte, a unor noi structuri și modalități de acțiune adecvate și posibilități sporite de gestionare a crizelor pe considerente regionale.

Uniunea Europeană reprezintă pentru statele membre și nu numai, reunificarea pașnică a continentului, determinând, ca mare actor global, creșterea securității, dinamizarea economică, creșterea competiției și lărgirea pieței interne. Europa de azi este rezultatul dezvoltării istorice, economice, culturale, politice și religioase, realizarea unității în pace, libertate și prosperitate a acesteia, continuând un ideal cu puternice rădăcini care se regăsesc în trecutul istoric al continentului nostru.

În contextul actual, dezvoltarea instituțională a UE este inevitabilă, proces care va implica atât inițiative de ordin constituțional, cât și reamenajări și dezvoltări în domeniul instituțional. Regulile și politicile comune ale UE trebuie să se bazeze pe valorile și principiile împărtășite fără rezerve de toți membrii săi. Trebuie încurajată și susținută revitalizarea valorilor democrației la scara întregului continent european, deoarece stabilitatea în spațiul din vecinătatea granițelor externe ale UE poate fi o garanție suplimentară a menținerii bunăstării și securității în cadrul acesteia.

Viitoarea construcție europeană trebuie să reprezinte: o Europă unită, pașnică și care să includă toate națiunile sale diferite; o Europă democratică, în care oamenii să-și decidă propriul destin; o Europă tolerantă, în care libertățile prosperă; o Europă sigură și dreaptă, în care drepturile omului sunt respectate, iar cetățenii sunt protejați. În contextul integrării europene, statele recurg la transferul gradual al suveranității lor către UE.

Uniunea Europeană constituie, prin politica sa unitară, un model de globalizare, de asigurare a unei dezvoltări durabile și a unei securități comune viabile. Ea poate deveni în scurt timp o alternativă politică desfășurată pe toate planurile, dovedindu-se eficientă în sprijinul tuturor statelor membre și a celor aflate în procesul de aderare. Ca atare, România trebuie să se integreze pe deplin în UE, care alături de NATO și ONU construiesc noua arhitectură de securitate a lumii. Integrarea în Europa nu este un scop în sine și nicio alternativă a trecutului imediat, ci un demers rațional și necesar deja început, al regăsirii locului și al redefinirii rolului României pe continentul european.

Apartenența României la spațiul și la structurile UE generează o consolidare substanțială a securității naționale, prin asigurarea unei complementarități cu NATO. Este poate pentru prima dată în istorie când țara noastră beneficiază de un asemenea grad ridicat de securitate, fapt care-i va permite să-și concentreze eforturile asupra dezvoltării economice și a realizării reformelor planificate. Ca membră a UE și a NATO, România beneficiază, pe de-o parte, de puterea economică, financiară, diplomatică, științifică și militară a celor doi actori de seamă pe arena mondială și, pe de altă parte, în măsura posibilităților, își oferă sprijinul și resursele de care dispune în scopul asigurării stabilității și securității în plan regional, zonal și global.

Ca stat de graniță al UE și al NATO, România are interesul major de a se învecina cu state stabile, democratice și prospere deoarece acestea mențin pacea și buna-înțelegere în relații, creează comunități pluraliste și au un comportament predictibil în domeniul securității. Construirea unui regim de securitate și prosperitate în zona Mării Negre reprezintă o direcție distinctă de acțiune a acestei strategii.

România are un interes strategic fundamental ca regiunea extinsă a Mării Negre să fie stabilă, democratică și strâns conectată la structurile europene și euroatlantice. Subsumat acestui interes, obiectivul strategic al țării noastre, vector dinamic al securității democratice, stabilității și prosperității economice, este acela de a stimula o implicare europeană și euroatlantică cât mai puternică în regiune.

Pe baza evenimentelor din ultimii ani se poate prognoza faptul că NATO va rămâne în continuare un pilon al securității euroatlantice, iar UE se va

putea dezvolta într-o entitate credibilă atât din punct de vedere economic, cât mai ales politic și strategic, reprezentând, alături de alianțe, o altă formă de comunitate de securitate.

Nu trebuie uitată dimensiunea militară a globalizării. Chiar dacă numărul conflictelor intra și interstatale a scăzut în ultimii ani, conflictele zonale sunt o trăsătură definitorie a sfârșitului de secol XX și începutului de secol XXI, natura lor fiind preponderent etnico-religioasă. Așadar, contrar punctului de vedere al multor analiști, globalizarea nu aduce în mod necesar integrare și stabilitate. De fapt, pe termen scurt și mediu, globalizarea pare să contribuie la generarea unor procese simultane ce creează tensiuni care, la rândul lor, modelează mediul de securitate prin: fragmentare – integrare; localizare – internaționalizare; descentralizare – centralizare.

Globalizarea conduce, la apariția unor noi reglementări internaționale și extinde rolul și statutul unor organizații, precum ONU și Organizația Mondială a Comerțului. Prin urmare, sunt create noi instrumente pentru reglementarea conflictelor pe probleme economice, politice sau de securitate.

Luând în considerare situația actuală a mediului de securitate și influența globalizării asupra acestuia se pot enumera câteva *trăsături specifice*³, precum: sporirea interdependențelor globale are drept principală consecință crearea unui mozaic de noi situații interne, în care fiecare individ uman este subiect al tendințelor globale (vulnerabilitatea la influențele externe variază de la țară la țară, în funcție de cadrul istoric, politic, economic și social existent); în ansamblu, globalizarea înseamnă mai mult decât remodelarea economiei globale (ea reorganizează concomitent politicile internaționale și problemele de securitate, deoarece permite ca, în același timp, în lume, să se petreacă multe evenimente contradictorii); globalizarea insecurității necesită identificarea cauzelor și crearea unor politici și instrumente specifice de contracarare; pe măsură ce insecuritatea se globalizează, asistăm, totodată, la o globalizare a politicilor și a instrumentelor de realizare a securității (aceasta constituind o nouă tendință în mediul de securitate).

În aceste condiții, noua ordine mondială se edifică pe baza unor principii cu vocație globalistă⁴: economia mondială se sprijină pe principalii piloni de forță (SUA, Japonia, zona economică a UE, Rusia, China, India, ultimele trei în ascensiune); accesul

la resursele de tot felul determină amplificarea competiției pentru controlul lor, dar și intensificarea eforturilor de cooperare internațională pentru dezvoltarea unui sistem de gestionare a fenomenelor de proliferare și diseminare a acestora; dispariția distincției dintre problemele interne ce aparțineau domeniului suveranității fiecărui stat și problemele externe, ce duc la soluționarea acestora într-un cadru internațional instituționalizat; redefinirea conceptului de putere în funcție de noi criterii de referință: capacitatea de deținere, prelucrare și diseminare a informațiilor, gestionarea economiei transfrontaliere, accesul la înalta tehnologie etc.

În concluzie, globalizarea, în ansamblu, conduce la o nouă structură internațională, divizată în țări care sunt integrate în economia globală și în țări care fie sunt lăsate în urmă, fie se opun normelor unui ordin global. Ca urmare, optimiștii speră în extinderea globală a democrației, economiei de piață și cooperării multilaterale internaționale, iar pesimiștii percep globalizarea ca pe un sfârșit adus de crizele economice și noile forțe geopolitice și socioculturale polarizante.

Lucrarea a beneficiat de suport financiar prin proiectul cu titlul „**Studii doctorale și postdoctorale Orizont 2020: promovarea interesului național prin excelență, competitivitate și responsabilitate în cercetarea științifică fundamentală și aplicată românească**”, număr de identificare contract POSDRU/159/1.5/S/140106. Programul este cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. **Investește în Oameni!**

NOTE:

1 Dinu Moraru, *Visul secret al Pyongyangului*, Lumea nr. 10/2004, București, p. 11.

2 Nicolae Dolghin, *Mediul de securitate între tentația „hardului” și complexitatea „softului”*, în Sesiunea internațională de comunicări științifice „Dinamica mediului european de securitate”, Editura UNAp „Carol I”, București, 2007.

3 Alexandra Sarcinschi, *Globalizarea insecurității, factori și modalități de contracarare*, Editura UNAp „Carol I”, București, 2006, p. 18.

4 *Ibidem*, p. 21.

BIBLIOGRAFIE

Bălăceanu Ion, Martin Iulian, Dragomirescu Valentin, *Interacțiunea strategiilor în conflictele armate moderne*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2010.

Dolghin Nicolae, *Mediul de securitate între tentația „hardului” și complexitatea „softului”*, în Sesiunea internațională de comunicări științifice „Dinamica mediului european de securitate”, Editura UNAp „Carol I”, București, 2007.

Duțu Petre, Bogzeanu Cristina, *Priorități în arhitectura de securitate și apărare a României în noul climat al globalizării și apartenențelor la tratate zonale și regionale*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2011.

Sarcinschi Alexandra, *Globalizarea insecurității, factori și modalități de contracarare*, Editura UNAp „Carol I”, București, 2006.

Frunzeti Teodor (coordonator), *Lumea 2013, Enciclopedie politico-militară (Studii strategice și de securitate)*, Editura RAO, București, 2013.

Fulga Gheorghe, *Globalizarea amenințărilor asimetrice necesită intensificarea cooperării în domeniul inteligenței*, în Revista italiană „Imperii”, nr. 4, anul 2/2005.

Grumaz Alexandru, *Al treilea război mondial*, Editura RAO, București, 2013.

Martin Iulian, *Raționament și argumentare în planificarea operațiilor*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2015.

Moraru Dinu, *Visul secret al Pyongyangului*, Lumea nr. 10/2004.

Onișor C., Frunzăverde S., *Arta strategică a securității și integrării europene*, Editura A 92, București, 2002.